

Знахідки надземних гнізд гризунів в умовах Українських Бескидів (верхів'я Дністра)

Володимир Терлецький

Аматорське коло с. Лібухова (Львівська обл.) orcid: 0000-0003-1848-1693

TERLETSKY, V. Findings of overground nests of rodents in the Ukrainian Beskids (upper course of the Dnister). — Materials are collected and generalised on the overground nesting activity of 4 rodent species under conditions of the north Carpathian taiga: the red squirrel (*Sciurus vulgaris*), the edible dormouse (*Glis glis*), the hazel dormouse (*Muscardinus avellanarius*), and the harvest mouse (*Micromys minutus*). The locality is characterised by a combination various habitats. Common and unique variants of nests of these species are described, particularly the arrangement by the hazel dormouse of its own nests in nests of the Eurasian wren and song thrush, an unusual nest of the red squirrel, and the nesting of the edible dormouse in an abandoned dress.

Вступ

Гірські райони Карпат, а надто їхні північні макросхили, за окремими винятками, вкрай неповно досліджені зоологами в цілому, навіть на предмет великорозмірних звірів, годі казати про спеціальні дослідження дрібних ссавців. Між тим, в умовах гірської тайги, місцями точково видозміненої незначними людськими впливами (забудова, нивки, сіножаті, дороги), фауна зберігає свої вихідні природні особливості і по суті знаходиться в одному з небагатьох місць реальної волі від всюдисущого антропогенного фактору. Тому такі місцезнаходження являють собою особливу цінність.

Автором зібрано й узагальнено відомості про всі реєстрації надземних гнізд гризунів у верхів'ї Дністра, в місцевості, яка, попри наявність тут людських поселень (забудови, нив) зберегла в цілому природний стан. Цій місцевості характерне тісне поєднання (мозаїчність) різного типу біотопів. Описано типові й унікальні варіанти гніздобудування.

Вовчки є нічними тваринами. Вони добре пристосовані до пересування по деревах і кущах і пошуку там поживи (комахи, горішки). Зимом залягають у сплячку, облаштовуючи зимівельні гнізда у підземних порожнинах, зокрема у норах гризунів. Влітку живуть у надземних біотопах і рідко спускаються на землю, перебуваючи частіше у кронах дерев та чагарників. Для відпочинку, схову від хижаків та виведення потомства формують надземні гнізда, як власної роботи, у формі куль, сплетених з трави, гілок і листя, або заселяють дупла дерев чи гнізда птахів (Зайцева & Дребет 2016).

Опис місцезнаходження і обсяг досліджень

Село Лібухова (кол. Максимівка) знаходиться на північних схилах Карпат (Бескиди), відноситься до Старосамбірського району Львівської області. Географічні координати — 49 26'53" с. ш. 22 48'25" в. д. Село розташоване поміж двох гірських хребтів, в долині невеликої річки.

Територія села становить 7,14 км². Близько 60 % цієї території (в адміністративних межах села) займає хвойний ліс, 20 % поля, 10 % молодий листяний ліс, чагарники. Ще 10 % території припадає на забудови з присадибними ділянками і садами.

Автором упродовж дев'яти років регулярних спостережень за місцевою фауною виявлено і описано надземні кількох видів гризунів, і їх опис став предметом цього короткого дослідження. Назви тварин наведено за «Контрольним списком...» (Загороднюк & Ємельянов 2011).

Описи знахідок за видами

Загалом автором зібрано і узагальнено відомості про знахідки надземних гнізд 4 видів гризунів — вивірка лісова (*Sciurus vulgaris*), вовчок сірий (*Glis glis*), ліскулька руда (*Muscardinus avellanarius*), мишка лучна (*Micromys minutus*). Перед описом кожної серії знахідок наведено стисло інформацію про рясноту відповідного виду в дослідженій місцевості.

Вивірка лісова (*Sciurus vulgaris*). Типовий і один з найпоширеніших видів ссавців району дослідження. За один 10-кілометровий маршрут можна облікувати до п'яти особин. Частота виявлення гнізд приблизно одне гніздо на 2–3 роки. Розташовані вони у хвойному лісі. Гніздо має кулясту форму з бічним отвором. Збудоване на ялиці білій (*Abies alba*) на бічних гілках приблизно 30 см від стовбура на висоті 3–8 м, діаметр 35–45 см. Основа (платформа) гнізда складається з сухих гілок. Решта (куля) з зеленого моху. Останні три реєстрації — літом 2015, 2017 та 2019 років.

Вовчок сірий (*Glis glis*). Приблизно років 20 тому знайдено на горіщі сільського будинку у рукаві висячого зимового одягу кулеподібне гніздо з рослинних решток. За розміром відповідало діаметру рукава. Провізорно шляхом виключення теоретично можливих, проте відсутніх тут видів можна припустити, що це — гніздо вовчка сірого.

Ліскулька руда (*Muscardinus avellanarius*). Зустрічається практичного кожного року. Розташовані зазвичай в заростях терену колючого (*Prunus spinosa*) на краю полів. Гніздо має кулясту форму з бічним отвором. Збудоване на висоті 0,5–1,0 м, діаметр ~ 10 см. Побудоване з сухої трави. Також відмічено на молодій ялиці білій на висоті приблизно 2 м на краю хвойного лісу біля потічка, звідки вилізла і сама тварина; на верхньому (передполонинному) краю хвойного лісу на пеньку зрізаного тонкого дерева у гнізді волового очка на висоті 1 м. Фото гнізда представлено на рис. 2.

Рис. 1. Гніздо вивірки лісової побудоване з шерсті домашньої вівці з невеликою домішкою пір'я.

Рис. 2. Гніздо ліскульки в переобладнаному гнізді волового ока у передполонинному краю хвойного лісу на пеньку зрізаного тонкого дерева; гніздо на висоті 1 м.

Одного разу гніздо ліскульки відмічено у ялівці звичайному (*Juniperus communis*) на висоті 1,7 м, його було виявлено на самій вершині гірського хребта. Також гніздо ліскульки одного разу відмічено у синичнику, який висів на узліссі хвойного лісу, на висоті 1,8 м. Ще одного разу знайдено гніздо у гнізді дрозда співочого (*Turdus philomelos*) на ялиці білій на краю хвойного лісу на висоті 1,7 м. Діаметр гнізда був помітно більшим і займав усю гніздову камеру попереднього гнізда.

Мишка лучна (*Micromys minutus*). Тричі знайдено гнізда лучної мишки. Двічі в траві неподалік річки на висоті 0,5 м. Гнізда мали кулясту форму. Були прикріплені до стебел трави і складалися з рослинних решток. Діаметр гнізда був дуже малий (приблизно 6–7 см). Третє гніздо відмічено у кюветі сільської дороги. Розмір був схожим на попередні. А будівельний матеріал складався виключно з рослинного пуху і був розміщений на висоті 1,7 м.

Обговорення

В регіоні Західних Бескидів відмічено чотири види гризунів, які будують надземні гнізда (можливий також п'ятий вид — соня лісова — не виявлено). Серед них найпоширенішим видом є вивірка, яка тримається у хвойному лісі, а також зустрічається в садах в межах населених пунктів. Вивірка представлена в даному регіоні двома підвидами: *carpathicus* (чорна) та *fuscoater* (бура форма), характерними для Карпатського регіону (Зізда 2006). Відносно чисельною є ліскулька, яка характерна для узлісь. Вовчок сирій є нечисленим, проте з фактом схильності до синантропії. Також виявлено за гніздами наявність мишки лучної, зокрема у прирічкових долинах.

Таблиця 1. Перелік видів гризунів, що будують (займають) літні надземні гнізда, та розподіл знахідок гнізд на різних їх варіантами

Вид	На травах	На кущах	На деревах (власні)	На деревах (пташині)	На деревах (дупла)	В будівлях	В шпаківнях
Мишка лучна	++	?	–	–	–	–	–
Ліскулька руда	–	++	?	+	–	–	++
Вовчок сірий	–	–	–	–	(+)	+	–
Вивірка лісова	–	–	++	(+)	(+)	–	–

Дані щодо варіантів розміщення надземних гнізд досліджених видів гризунів зведено в таблиці (табл. 1). Знаком «+» в дужках (тобто «(+))» відмічено варіанти, типові (відомі) для виду, проте не виявлені автором. Знаком «++» відмічено варіанти, відомі за понад трьома випадками.

Як видно з наведених в таблиці даних, гризуни займають або формують широкий спектр типів гнізд та їх розташувань. Найширший спектр властивий для видів, гнізда яких найчастіше виявлялися в цілому — вивірки та ліскульки. Більшість варіантів гнізд пов'язана з деревами, що цілком очікувано як з огляду на особливості групи, так і регіону, який є лісистим.

Отже, дослідження показало, що група надземно-гніздових і дендрофільних гризунів в районі села Лібухова і загалом в зоні гірських хвойних лісів на північному макросхилі Карпат є звичайним компонентом місцевої теріофауни і регулярно виявляється при обліках та при пошуках їхніх гнізд.

Література

- Загороднюк, І. І. Смелянов. 2012. Таксономія і номенклатура ссавців України. *Вісник Національного науково-природничого музею*, **10**: 5–30.
- Зайцева, А., М. Дребет. 2016. Популяризація знань про вовчків в Україні: здобутки і перспективи. *Праці Теріологічної Школи*, **14**: 166–177.
- Зізда, Ю. 2006. Оцінки різноманіття кольорових форм вивірки (*Sciurus vulgaris*) у синантропних і природних місцезнаходженнях Закарпаття. *Праці Теріологічної Школи*, **8** (Фауна в антропогенному середовищі): 126–132.

Резюме

ТЕРЛЕЦЬКИЙ, В. Знахідки надземних гнізд гризунів в умовах Українських Бескидів (верхів'я Дністра). — Зібрано й узагальнено матеріали про надземну гніздову активність 4 видів гризунів в умовах північнокарпатської тайги — вивірка лісова (*Sciurus vulgaris*), вовчок сірий (*Glis glis*), ліскулька руда (*Muscardinus avellanarius*), мишка лучна (*Micromys minutus*). Даній місцевості характерне тісне поєднання (мозаїчність) різного типу біотопів. Описано типові й унікальні варіанти гніздобудування даних видів. Серед останніх — облаштування ліскулькою власних гнізд у гніздах волового ока і дрозда співочого, нетипове гніздо вивірки, а також гніздування вовчка в залишеному без догляду домашньому одязі.